

MAKSĀŠANAS LĪDZEKLIS UN DATI, KAS DOD IESPĒJU NELIKUMĪGI IZMANTOT MAKSĀŠANAS LĪDZEKLI, KĀ NOZIEDZĪGA NODARĪJUMA PRIEKŠMETS

MEANS OF PAYMENT AND DATA ENABLING ILLEGAL USE OF PAYMENT INSTRUMENT

Diāna Hamkova, Dr. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Krimināltiesisko zinātņu katedras docente

Summary

Taking into account the rapid development of digital economics, the article reviews understanding of the concepts “means of payment” and “data enabling the illegal use of a payment instrument”. In the Criminal Law, Section 193, paragraph two, and Section 193,¹ paragraphs one and two legislator has determined liability for activities with different types of objects, understanding of which is a precondition for correct qualification of criminal offence. Admittedly, there is no uniform understanding of these issues in court practice. The aim of the article is to discuss these two objects of criminal offence in order to bring clarity in their understanding and to make suggestions for distinguishing these two criminal offences.

Atslēgvārdi: maksāšanas līdzeklis, internetbanka, dati, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot maksāšanas līdzekli.

Keywords: means of payment, internet banking, data enabling the illegal use of a payment instrument.

Ievads

Pieaugot digitālai ekonomikai, kā arī attīstoties inovācijām maksājumu tehnoloģiju jomā, mūsu ikdienu grūti iedomāties bez bezskaidras naudas maksāšanas līdzekļu izmantošanas, kas savukārt nosaka nepieciešamību pievērsties tādu jēdzienu kā maksāšanas līdzeklis un dati, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot maksāšanas līdzekli, izpratnei. Likumdevējs Krimināllikuma¹ (turpmāk arī KL) 193. panta otrajā daļā un KL 193.¹ panta pirmajā un otrajā daļā ir noteicis atbildību par darbībām ar atšķirīgiem noziedzīga nodarījuma priekšmetiem, kuru izpratne ir priekšnoteikums noziedzīga nodarījuma pareizai kvalifikācijai. Jāteic, ka tiesu praksē nav vienveidīgas izpratnes par to, vai attiecīgas darbības veiktas ar maksāšanas līdzekli vai arī ar datiem, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot maksāšanas

¹ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [03.03.2021. red.].

līdzekli. Raksta mērķis ir aplūkot šos divus noziedzīga nodarījuma priekšmetus, ieviešot skaidrību to izpratnē.

1. Maksāšanas līdzeklis kā noziedzīga nodarījuma priekšmets (KL 193. pants)

KL 193. panta otrajā daļā viens no paredzētā noziedzīgā nodarījuma priekšmetiem ir maksāšanas līdzeklis. Jānorāda, ka KL 193. pants nav piemērojams gadījumos, kad pantā minētās darbības veiktas ar skaidru naudu, kas nav atzīstama par šā nodarījuma priekšmetu, jo atbildība par darbībām ar skaidru naudu ir paredzēta citās KL normās – 175., 176., 177., 179., 180., 192. pantā.²

Starp Eiropas Savienības tiesību aktiem, kas saistīti ar bezskaidras naudas maksājumu reglamentāciju, īpaši izceļama Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2019/713 par krāpšanas un viltošanas apkarošanu attiecībā uz bezskaidras naudas maksāšanas līdzekļiem un ar ko aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/413/TI (turpmāk tekstā arī Krāpšanas Direktīva)³. Krāpšanas Direktīvas 2. pantā ir skaidrots, ka “bezskaidras naudas maksāšanas līdzeklis” ir nemateriāla vai materiāla aizsargāta ierīce, priekšmets vai ieraksts, vai to kombinācija, kas nav likumīgs maksāšanas līdzeklis un kas atsevišķi vai kopā ar procedūru vai procedūru kopumu ļauj turētājam vai lietotājam pārskaitīt naudu vai monetāru vērtību, tostarp izmantojot digitālos maiņas līdzekļus.

Nacionālā līmenī maksāšanas līdzekļa legaldefinīcija ir ietverta 1995. gada 5. oktobra Kredītiestāžu likuma⁴ 1. panta 38. punktā, kurā noteikts, ka maksāšanas līdzeklis ir “līdzeklis (atsevišķi vai kopā ar citu maksāšanas līdzekli) vai maksājuma instrumentu, kurš ļauj tā lietotājiem saņemt skaidru naudu vai citas lietas, saņemt vai veikt maksājumus, dot rīkojumu naudas līdzekļu pārvedumam vai apstiprināt naudas līdzekļu pārvedumu un kuru kā maksāšanas līdzekli pieņem arī tās personas, kas nav laidušas apgrozībā šo maksāšanas līdzekli. Par maksāšanas līdzekļiem uzskata skaidru naudu, čekus, maksājumu kartes (kreditkarte, debetkarte un citas tamlīdzīgas kartes), bankomātu kartes, maksājuma dokumentus, elektronisko naudu, attālinātu elektronisko kredītiestāžu operāciju (globālajā datortīklā vai izmantojot datoru vai tālruni) programmatūru un citus tamlīdzīgus līdzekļus”.

No maksāšanas līdzekļa definīcijas izriet vairākas maksāšanas līdzekļa pazīmes: 1) tas var tikt izmantots atsevišķi vai kopā ar citu maksāšanas līdzekli vai maksājuma instrumentu; 2) maksāšanas līdzekļa pamatfunkcijas: tas ļauj tā lietotājiem a) saņemt skaidru naudu vai citas lietas, b) saņemt vai veikt maksājumus, c) dot rīkojumu naudas līdzekļu pārvedumam vai d) apstiprināt naudas līdzekļu pārvedumu; 3) to kā maksāšanas līdzekli pieņem arī tās personas, kas nav laidušas apgrozībā šo maksāšanas līdzekli.

² Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma 14.12.2001. lēmuma Nr. 3 “Likuma piemērošana krimināllietās par svešas mantas nolaupišanu” 1.3. punkts. Grām.: Latvijas Republikas Augstākās tiesas plēnuma lēmumu krājums. Rīga: Latvijas Policijas akadēmija, 2002, 68. lpp.

³ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva (ES) 2019/713 par krāpšanas un viltošanas apkarošanu attiecībā uz bezskaidras naudas maksāšanas līdzekļiem un ar ko aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/413/TI. Pieņemta 17.04.2019. [03.03.2021. red.].

⁴ Kredītiestāžu likums: LV likums. Pieņemts 05.10.1995. [03.03.2021. red.].

Akcentējams, ka tiesu nolēmumu apskats ļauj secināt, ka absolūtajā vairumā gadījumu ar Kredītiestāžu likuma 1. panta 38. punktā ietvertu formulējumu maksāšanas līdzeklis ir arī “attālināta elektronisko kredītiestāžu operāciju (globālajā datortīklā vai izmantojot datoru vai tālruni) programmatūra”, kas pamatoti tiek saprasta kā “internetbanka”.⁵ Šāds secinājums būtībā izriet arī no Augstākās tiesas 2015. gada 16. novembra lēmumā ietvertās frāzes: “[...] kredīta izkrāpšana, nelikumīgi izmantojot svešu maksāšanas līdzekli – ar internetbankas palīdzību [...]”.⁶ Arī Rēzeknes tiesa secinājusi, ka atbilstoši savai specifikai internetbanka ir atzīstama par virtuālu maksāšanas līdzekli un tā pēc būtības ir attālināta, elektroniska, tiešsaistes vidē eksistējoša programmatūra, piekļuve kurai tiek nodrošināta ar individuāliem, maksāšanas līdzekļa turētāja izsniegtiem piekļuves jeb autorizācijas datiem, kas ļauj sistēmai identificēt klientu.⁷

2. Dati, kas dod iespēju izmantot maksāšanas līdzekli, kā noziedzīga nodarījuma priekšmets (KL 193.¹ pants)

KL 193.¹ pantā viens no paredzētā noziedzīgā nodarījuma priekšmetiem ir tādi dati, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot finanšu instrumentu vai maksāšanas līdzekli. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvas 2013/40/ES par uzbrukumiem informācijas sistēmām, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2005/222/TI⁸, 2. pantā skaidrots, ka “datorizēti dati” ir faktu, informācijas vai konceptu atveidojums formā, kas ir piemērota apstrādei informācijas sistēmā, tostarp programma, kas piemērota tam, lai informācijas sistēmā izraisītu kādu darbību. Maksājumu pakalpojumu direktīvas 4. panta 31. punktā teikts, ka “personalizēti drošības dati” ir personalizēti elementi, ko maksājumu pakalpojumu sniedzējs sniedz maksājumu pakalpojumu lietotājam autentificēšanas nolūkā. “Autentificēšana” definēta kā procedūra, kas maksājumu pakalpojumu sniedzējam dod iespēju pārbaudīt maksājumu pakalpojumu lietotāja identitāti vai konkrēta maksājumu instrumenta izmantošanas pamatojumu, tostarp lietotāja personalizēto drošības datu lietojumu. Maksājumu pakalpojumu direktīvas 4. panta 33. punktā “unikāls identifikators” definēts kā burtu, ciparu vai simbolu kombinācija, ko maksājumu pakalpojumu sniedzējs noteicis maksājumu pakalpojumu lietotājam un kas maksājumu pakalpojumu lietotājam jānorāda, lai nepārprotami identificētu citu maksājumu

⁵ Tajā pašā laikā jānorāda, ka tādu jēdzienu kā “maksāšanas līdzeklis” un “maksājumu instruments” izpratne nav viennozīmīga. Piemēram, Gulbenes tiesas spriedumā lasāms, ka AS “Cīdāde banka” izdotie personalizētie internetbankas dati – pieslēgšanās vārds, piekļūšanas parole un kodu karte – saskaņā ar Kredītiestāžu likuma pirmā panta 38. punktu “atzīstami par maksāšanas instrumentu jeb maksāšanas līdzekli, [...]” (Gulbenes rajona tiesas 28.08.2017. spriedums lietā Nr. K14-12/17 (11170016915)).

Uldis Ķinis, salīdzinot jēdzienu “maksājuma instruments” un “maksāšanas līdzeklis” definīcijas, īpaši akcentējot uzmanību formulējumam “par maksāšanas līdzekļiem uzskata [...] attālinātu elektronisko kredītiestāžu operāciju (globālajā datortīklā vai izmantojot datoru vai tālruni) programmatūru un citus tamlīdzīgus līdzekļus”, secina: “[...] ar ko personalizēta ierīce un procedūru kopums atšķiras no attālinātas banku operācijas ar mobilā telefona vai citas ierīces palīdzību, nūdien nesaprotu. Tas tikai pierāda, ka maksāšanas līdzekļa definīcija ir ļoti grūti saprotama praksē.” (Ķinis U. Krimināllikuma 193. un 193.¹ panta piemērošanas teorētiskās un praktiskās problēmas. Jurista Vārds, 17.02.2015., Nr. 7, 20. lpp.).

⁶ Augstākās tiesas Kriminālietu departamenta 16.11.2015. lēmums lietā SKK-542/2015 (11331059113).

⁷ Rēzeknes tiesas 24.01.2017. spriedums lietā Nr. K26-0027-17/9 (11331107213).

⁸ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2013/40/ES par uzbrukumiem informācijas sistēmām, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2005/222/TI. Pieņemta 12.08.2013. [03.03.2021. red.].

darījumā iesaistīto maksājumu pakalpojumu lietotāju un/vai šā otra maksājumu pakalpojuma lietotāja maksājumu kontu.

Pievēršoties nacionālajam regulējumam, jānorāda, ka Maksājumu pakalpojumu un elektroniskās naudas likums satur iepriekš minēto un citu nozīmīgu jēdzienu skaidrojumu atbilstoši Maksājuma pakalpojumu direktīvas regulējumam. Bankas "Citadele" Internetbankas izmantošanas un apkalpošanas noteikumos⁹ lasāms, ka pieslēgšanās parole ir regulāri maināms pieslēgšanās vārdam piesaistīts autentifikators, kas ir lietotāja izvēlēta un tikai lietotājam zināma simbolu virkne, kuru Bankas noteiktos gadījumos lietotājs izmanto, lai autentificētos pieejai internetbankā. Savukārt pieslēgšanās vārds skaidrots kā iesniegumā norādīts autentifikators, kas ir klienta izvēlēta simbolu virkne, kuru Bankas noteiktos gadījumos lietotājs izmanto, lai autentificētos pieejai internetbankā.

Augstākā tiesa, skaidrojot terminu "dati", secināja, ka ar šo jēdzienu KL 193.¹ panta izpratnē saprotams jebkāds datu (informācijas) kopums, kas dod iespēju izmantot finanšu instrumentu vai maksāšanas līdzekli.¹⁰ Krimināltiesību doktrīnā skaidrots, ka ar terminu "dati" jāsaprot elektroniskai datu apstrādei paredzēta informācija, kas izteikta ciparu, burtu vai simbolu veidā. "KL 193. un KL 193.¹ panta izpratnē tie ir bankas piešķirtie identifikatori, kas kopumā dod tiesības personai iegūt maksājumu pakalpojumu un veikt bezskaidras naudas darījumus."¹¹ Tādi dati kā internetbankas lietotāja kods, kodu kartes numurs, maksājuma kartes drošības kods u. tml. ir uzskatāmi par datiem, kas dod iespēju izmantot maksāšanas līdzekli – internetbanku. Tādējādi ar datiem, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot maksāšanas līdzekli, jāsaprot informācija, kas ir pietiekama, lai veiktu ar to transakciju (darījumu). No teiktā izriet, ka būtiska nozīme ir to datu apjoma noteikšanai, kas ļauj maksāšanas līdzekli izmantot.¹² Judikatūrā pausta atziņa, ka "datu kopumam jābūt pietiekamam, lai bez papildu informācijas varētu izdarīt Krimināllikuma 193. panta otrajā daļā paredzētās darbības – finanšu instrumenta vai maksāšanas līdzekļa nelikumīgu izmantošanu"¹³.

Virsprokurora Alēna Mickeviča ieskatā, "katrs elements atsevišķi – kodu kartes numurs, internetbankas lietotāja numurs, parole, autentifikācijas u. c. noteiktie elementi – ir uzskatāms par datiem, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot maksāšanas līdzekli, savukārt gadījumos, kad tiek iegūti visi šie elementi, atzīstams, ka persona ir ieguvusi maksāšanas līdzekli". Alēns Mickevičs skaidro, ka šāds viedoklis atbilst 1995. gada 5. oktobra Kredītiestāžu likuma 1. panta 38. punktā noteiktajai maksāšanas līdzekļa definīcijai, proti, "maksāšanas līdzeklis ir līdzeklis [...], kurš ļauj tā lietotājam [...] saņemt vai veikt maksājumus, dot rīkojumu naudas līdzekļu pārveidumam vai apstiprināt naudas līdzekļu pārveidumu [...]. Tādējādi maksāšanas līdzekļa definīcija ir skatāma pēc tās satura un būtības ar likumā noteikto lietotāja iespējamo rīcību – veikt maksājumus, dot rīkojumu naudas līdzekļu pārveidumam vai apstiprināt naudas līdzekļu pārveidumu [...]"¹⁴. Pievienojoties viedoklim, ka

⁹ Citadele Internetbankas izmantošanas un apkalpošanas noteikumi. Pieņemti 14.03.2017. Pieejams: https://www.citadele.lv/files/terms/PINB_NO-S-J-LV-0317.08-LV.pdf [03.03.2021. red.].

¹⁰ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 02.10.2014. lēmums lietā Nr. SKK 453/2014 (11210051613).

¹¹ Ķiniš U. Krimināllikuma 193. un 193.¹ panta piemērošanas teorētiskās un praktiskās problēmas. Jurista Vārds, 17.02.2015., Nr. 7, 20. lpp.

¹² Berezins A. Svešu un viltotu maksājumu karšu izmantošanas izmeklēšana: teorētiskie un metodiskie aspekti. Promocijas darbs. Rīga, 2013, 20. lpp.

¹³ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 02.10.2014. lēmums lietā SKK 453/2014 (11210051613).

¹⁴ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 31.05.2017. lēmums lietā SKK-197/2017 (11354038014).

maksāšanas līdzekļa definīcija ir skatāma pēc tās satura un būtības ar likumā noteikto lietotāja iespējamo rīcību – veikt maksājumus, dot rīkojumu naudas līdzekļu pārvedumam vai apstiprināt naudas līdzekļu pārvedumu, tomēr akcentējams, ka datu kopums pats par sevi nebūtu atzīstams par maksāšanas līdzekli, jo, lai arī sava apjoma ziņā dati atzīstami par pietiekamiem, lai veiktu, piemēram, maksājumu, – tas tomēr ir vienīgi informācijas kopums, uz ko pamatoti vērsusi uzmanību arī Augstākā tiesa, norādot, ka ar terminu “dati” saprotams jebkāds datu (informācijas) kopums, kas dod iespēju izmantot finanšu instrumentu vai maksāšanas līdzekli.¹⁵

3. Tiesu prakse

Gulbenes rajona tiesa, /pers. A/ atzīstot par vainīgu sveša maksāšanas līdzekļa nolaupīšanā, norādīja: “/pers. A/ ar viltu, apgalvojot, ka dati nepieciešami tikai naudas ieskaitīšanai kontā, ieguva /pers. B/ AS ”Swedbank” izsniegtos internetbankas datus – pieslēgšanās vārdu, piekļūšanas paroli un kodu karti. Minētais internetbankas sistēmas sekmīgai izmantošanai nepieciešamais personalizētais procedūru kopums – pieslēgšanās vārds, piekļūšanas parole un autorizācijas ierīce-kodu karte, saskaņā ar Kredītiestāžu likuma l. panta 38. punktu atzīstams par maksāšanas līdzekli, un sakarā ar minēto, /pers. A/ nolaupīja svešu, /pers. B/ lietošanā nodoto maksāšanas līdzekli.”¹⁶

Tāds pats nodarījuma apstākļu juridiskais izvērtējums lasāms arī citā Gulbenes rajona tiesas spriedumā: /pers. B/ nolaupīja svešu maksāšanas līdzekli personu grupā pēc iepriekšējas vienošanās ar /pers. C/, “izmantojot situāciju, kad /pers. C/ pazīna /pers. D/ abiem bija uzticējies savus AS “Citadele banka” izdotos personalizētos internetbankas datus: pieslēgšanās vārdu, piekļūšanas paroli un kodu karti, kas saskaņā ar Kredītiestāžu likuma pirmā panta 38. punktu atzīstami par maksāšanas instrumentu jeb maksāšanas līdzekli, nolūkā izkrāpt naudas līdzekļus, noformējot aizņēmumus, slepus nolaupīja tajos esošo informāciju, nofotografējot tos mobilajā telefonā un vēlāk tos izmantojot [...]”¹⁷. Te būtu piebilstams, ka, nofotografējot internetbankas datus, persona faktiski ir ieguvusi datus, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot maksāšanas līdzekli, nevis nolaupījusi maksāšanas līdzekli.

Sveša maksāšanas līdzekļa nolaupīšanā un nelikumīgā izmantošanā saskaņā ar KL 193. panta otro daļu par vainīgu atzīts /pers. A/, kurš ciemošanās laikā pie /pers. B/ no galda atvilktnes nolaupīja aploksni ar internetbankas kodu karti, lietotājvārdu un paroli.¹⁸ Šāds pats nodarījuma kvalifikācijas risinājums un faktiski arī maksāšanas līdzekļa nolaupīšanas veids lasāms arī Saldus rajona tiesas spriedumā.¹⁹

Raksta autores ieskatā, visos aplūkotojos gadījumos personas ir ieguvušas datus, kas dod iespēju izmantot maksāšanas līdzekli, nevis nolaupījušas maksāšanas

¹⁵ Augstākās tiesas Kriminālietu departamenta 02.10.2014. lēmums lietā SKK 453/2014 (11210051613).

¹⁶ Gulbenes rajona tiesas 10.11.2016. spriedums lietā Nr. K14-0082-16 (11170004616).

¹⁷ Gulbenes rajona tiesas 28.08.2017. spriedums lietā Nr. K14-12/17 (11170016915).

¹⁸ Rīgas rajona tiesas 10.01.2019. spriedums lietā Nr. K33-0216-19/26 (ECLI:LV:RIRT:2019:0110.1141001615.1.S).

¹⁹ Saldus rajona tiesas 01.12.2017. spriedums lietā Nr. K34-0160-17/1 (ECLI:LV:SART:2017:1201.11360038715.1.S).

līdzekli. Teiktais korespondē jau pieminētajam Augstākās tiesa skaidrojumam, ka ar jēdzienu “dati” Krimināllikuma 193.¹ panta izpratnē saprotams jebkādu datu (informācijas) kopums, kas dod iespēju izmantot finanšu instrumentu vai maksāšanas līdzekli.²⁰ Attiecībā uz tiešsaistes maksāšanas līdzekli vēl arī jāņem vērā, ka tas nav ķermeņa lieta un vainīgā persona nekādā veidā nevar to iegūt prettiesiskā valdījumā, piemēram, piesavināties vai nolaupt.²¹ Arī krimināltiesību doktrinā akcentēts, ka automatizētā datu apstrādes procesā nav iespējams identificēt, piemēram, maksājuma līdzekļa nolaupīšanu.²²

Tiesu praksē ir gadījumi, kad persona tiek saukta pie kriminālatbildības gan par datu izmantošanu, gan maksāšanas līdzekļa izmantošanu. Piemēram, personai, cita starpā, inkriminēta KL 193.¹ panta otrā daļa par datu, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot maksāšanas līdzekli, izmantošanu, kas izpaudās kā kartes ievietošana bankomātā, PIN koda ievadišana, kā arī noskaidrošana, ka /pers. B/ lietošanā esošajā kontā ir 531,46 eiro. Savukārt tajā pašā dienā veikta skaidras naudas izņemšana bankomātā, iegūstot naudas līdzekļus 200 eiro apmērā, kvalificēta jau kā patstāvīgs noziegums saskaņā ar KL 193. panta otro daļu kā maksāšanas līdzekļa nelikumīga izmantošana. Šādas pašas darbības, iegūstot naudas līdzekļus 330 eiro apmērā, /pers. A/ izdarīja arī citā datumā, un tās atkal tika kvalificētas saskaņā ar KL 193.¹ panta otro daļu un 193. panta otro daļu.²³ Autores ieskatā, datu, kas dod iespēju izmantot maksāšanas līdzekli, izmantošana nebūtu uzskatāma par patstāvīgu noziedzīgu nodarījumu. Kā izriet no apsūdzības teksta, personas nolūks ir vērsti uz kontā esošo naudas līdzekļu iegūšanu, kas tiek arī īstenots. No apsūdzības arī izriet, ka, piemēram, 2016. gada 12. oktobrī gan datu izmantošana, gan maksāšanas līdzekļa nelikumīga izmantošana izdarīta plkst. 10:26:57, – tātad abu inkriminēto nodarījumu izdarīšanas laiks sakrīt. Maksājumu kartes ievietošana bankomātā un PIN koda ievadišana, lai noskaidrotu, ka /pers. B/ lietošanā esošajā kontā ir naudas līdzekļi, ietilpst maksāšanas līdzekļa izmantošanas objektīvās pušes tvērumā, jo maksāšanas līdzekļa izmantošana nav iespējama bez attiecīgu datu izmantošanas, kā rezultātā secināms, ka šāda kvalifikācija vērtējama kā mākslīgi sadrumstalota.

Arī citā kriminālprocesā maksāšanas līdzekļa izmantošanas nodalīšana no datu, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot maksāšanas līdzekli, izmantošanas veikta mākslīgi, proti, pieslēgšanās AS “Swedbank” internetbankai, ievadot nelikumīgi iegūtos /pers. E/ datus, kvalificēta kā datu, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot maksāšanas līdzekli, izmantošana, savukārt pārskaitījumu veikšana no /pers. E/ konta uz savas mātes kontu kvalificēta kā maksāšanas līdzekļa izmantošana.²⁴ Iepriekš aplūkotojamos gadījumos ir tikusi veidota noziedzīgu nodarījumu reālā kopība, kvalificējot personas nodarījumu gan saskaņā ar KL 193. panta otro daļu, gan 193.¹ panta otro daļu, bet citkārt tiek veidota arī noziedzīgu nodarījumu ideālā kopība²⁵.

²⁰ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 02.10.2014. lēmums lietā SKK-453/2014 (11210051613).

²¹ Rēzeknes tiesas 24.01.2017. spriedums lietā Nr. K26-0027-17/9 (11331107213).

²² Ķiniš U. Krimināllikuma normu konkurence maksāšanas līdzekļu un pakalpojumu nelikumīgas izmantošanas gadījumā. Jurista Vārds, 15.05.2015., Nr. 36, 16. lpp.

²³ Talsu rajona tiesas 09.05.2017. spriedums krimināllietā Nr. 11380047816.

²⁴ Rēzeknes tiesas 06.06.2017. spriedumā lietā Nr. K26-0451-17/9 (11331035916).

²⁵ 12.04.2018. spriedums lietā Nr. K69-0328-18 (ECLI:LV:KURT:2018:0412.11151017315.1.S); Ventspils tiesas 24.01.2018. spriedums lietā Nr. K40-0084-17 (ECLI:LV:VENT:2018:0124.11151044816.6.S).

Vērtējot šādas kvalifikācijas pamatotību, jānorāda, ka personas izdarīts nodarījums, kas atbilst vairāku dažādu savstarpēji saistītu noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm, veido noziedzīgu nodarījumu ideālo kopību (KL 26. panta otrā daļa), savukārt personas izdarīti divi vai vairāki savstarpēji nesaistīti noziedzīgi nodarījumi, kas atbilst vairāku noziedzīgu nodarījumu sastāvu pazīmēm, veido noziedzīgu nodarījumu reālo kopību (KL 26. panta trešā daļa). Atbilstoši krimināltiesību teorijas atziņām ideālo kopību raksturo šādas pazīmes: 1) ideālo kopību veidojošie noziedzīgie nodarījumi ir savstarpēji saistīti un laika ziņā nav norobežojami; 2) principā šie nodarījumi ir cēloņsakarībā, jo pirmā nodarījuma veikšana izraisa vēl kāda cita patstāvīga nodarījuma izdarīšanu; 3) ideālai kopībai raksturīgs, ka personas sāktā noziedzīgā darbība vērsta uz viena mērķa sasniegšanu, bet šīs darbības realizācijas procesā rodas kādas citas kaitīgas sekas, kas sākotnēji nav gribētas, un tās neaptver viena noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes, vai arī tiek apdraudētas citas ar likumu aizsargātās intereses, kuras neaizsargā konkrēta Krimināllikuma norma;²⁶ 4) ideālo kopību parasti veido tādi nodarījumi, kuri pēc savas dabas nav tik cieši savstarpēji saistīti, lai likumdevējs tos būtu apvienojis vienā salikta sastāva noziedzīgā nodarījumā.²⁷

Kā redzams no analizētajiem tiesu nolēmumiem, ar kuriem apsūdzētie atzīti par vainīgiem gan datu, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot maksāšanas līdzekli, izmantošanā, gan maksāšanas līdzekļa nelikumīgā izmantošanā, nav izpildīties neviens no minētajiem nosacījumiem. Personai ir bijis vienots mērķis – nelikumīgi izmantot bezskaidras naudas maksāšanas līdzekli, kas ir realizējams, lietojot datus, kas dod iespēju izmantot maksāšanas līdzekli. Šīs darbības gadījumos, kad jau tiek izmantots maksāšanas līdzeklis, nav nodalāmas, turklāt abos pantos ietvertajiem noziegumiem ir viens un tas pats tiešais apdraudējuma objekts – tautsaimniecības intereses finanšu un kredīta jomā. Savukārt noziedzīgu nodarījumu ideālās kopības gadījumos parasti tiek apdraudēti atšķirīgi nodarījuma tiešie objekti, kas, kā norāda Uldis Krastiņš, ir “visai svarīgs faktors, lai būtu pamats atzīt, ka izdarīti divi patstāvīgi noziedzīgi nodarījumi”²⁸. Viss iepriekš minētais ļauj secināt, ka aplūkoto noziedzīgo nodarījumu ideālā kopība nav jāveido, jo personas nodarījums veido atsevišķu (vienotu) noziedzīgu nodarījumu, kas atbilst viena noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmēm, konkrētajā gadījumā KL 193. panta otrajā daļā paredzētā noziedzīga nodarījuma pazīmēm.

Tā kā bezskaidras naudas maksāšanas līdzekļa izmantošana nav īstenojama bez datu, kas dod iespēju izmantot maksāšanas līdzekli, izmantošanas, jo tas ir vienots process, tad nevar veidoties arī noziedzīgu nodarījumu reālā kopība. Tas, ka aplūkotajos gadījumos nav jāveido KL 193. panta otrajā daļā un KL 193.¹ panta otrajā daļā paredzēto noziedzīgo nodarījumu kopība, faktiski izriet arī no jau pieminētā Augstākās tiesas skaidrojuma, ka “gadījumā, kad apsūdzētais vienlaikus ar maksājuma kartes nolaupīšanu ir nolaupījis (ieguvis) arī šīs kartes PIN kodu, tādā veidā radot iespēju nelikumīgi izmantot maksāšanas līdzekli – nolaupīto karti, turklāt pēc tam arī nelikumīgi izmantojis šo nolaupīto karti, apsūdzētā

²⁶ Krastiņš U. Noziedzīga nodarījuma sastāvs un nodarījuma kvalifikācija. Teorētiskie aspekti. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2014, 307. lpp.

²⁷ Liholaja V., Hamkova D. Problems of Classifying an Aggregation of Criminal Offences. Juridiskā Zinātne, 2017, Nr. 10, 132.–133. lpp.

²⁸ Krastiņš U. 2014, 309. lpp.

darbības kvalificējamās saskaņā ar Krimināllikuma 193. panta otro daļu un papildus pēc Krimināllikuma 193.¹ panta otrās daļas nav jākvalificē”²⁹.

4. Dati kā maksāšanas līdzekļa izmantošanas neatņemams elements

Jēdziena “maksāšanas līdzeklis” izpratne nav nodalāma no tā izmantošanas funkcijām. Funkcionālais kritērijs tiek akcentēts arī tiesību doktrīnā, norādot, ka, piemēram, maksājumu kartes izmantošana ir tās datu kopuma lietošana, lai veiktu transakciju.³⁰ Rēzeknes tiesa pamatoti norāda, ka “prettiesiskās darbības ar tiešsaistes maksāšanas līdzekļiem Krimināllikuma 193. un 193.¹ panta izpratnē ir iespējamās tikai nelikumīgi iegūstot citas personas individuālos autentifikācijas datus un neatļauti pieslēdzoties citas personas individuālajam finanšu pārvaldības un maksājumu programmatūras profilam”³¹. Krimināltiesību doktrīnā tiek akcentēts, ka krimināltiesību izpratnē nebūtu pareizi nodalīt datus no programmatūras, jo tie abi ir instrumenti, lai persona iegūtu tiesības lietot internetbankas pakalpojumu.³² Tas, ka maksāšanas līdzeklis var sastāvēt no zināma elementu kopuma, izriet arī no Krāpšanas Direktīvas 8. punktā teiktā, ka bezskaidras naudas maksāšanas līdzeklis var sastāvēt no dažādiem elementiem, piemēram, maksājuma lietojumprogrammas un tās autorizācijas datiem, piemēram, paroles; bezskaidras naudas maksāšanas līdzeklis funkcionāli ir vērtējams kā elementu kopums, kas rada tā lietotājam iespēju pārskaitīt naudu vai monetāru vērtību vai iniciēt maksājuma uzdevumu. Tādējādi, raksta autore ieskatā, tiešsaistes maksāšanas līdzekļa izmantošana nav nodalāma no datu, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot maksāšanas līdzekli, izmantošanas.

Kas attiecas uz datu iegūšanu, kas vērtējama kā patstāvīga darbība, tad judikatūrā nostiprināts, ka ar datu iegūšanu jāsaprot darbības, kad persona nelikumīgi, piemēram, slepeni vai arī izmantojot otras personas uzticēšanos, iegūst jebkādus datus, kas turpmāk dotu viņai iespēju nelikumīgi izmantot citai personai piederošu finanšu instrumentu vai maksāšanas līdzekli.³³ Šajā gadījumā, kā jau tas tika akcentēts, datu kopumam ir jābūt pietiekamam, lai tas ļautu izmantot maksāšanas līdzekli.

Kopsavilkums

1. Jēdziena “maksāšanas līdzeklis” izpratne nav nodalāma no tā izmantošanas funkcijām. Ja tiek īstenota kāda no maksāšanas līdzekļa funkcijām, piemēram, veikts maksājums, ir pamats secināt, ka ir izmantots maksāšanas līdzeklis.
2. Tiešsaistes maksāšanas līdzeklis nav nodalāms no bankas izsniegtajiem autentifikācijas datiem.

²⁹ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 02.10.2014. lēmums lietā Nr. SKK-453/2014 (11210051613).

³⁰ Berezins A. 2013, 21. lpp.

³¹ Rēzeknes tiesas 24.01.2017. spriedums lietā Nr. K26-0027-17/9 (11331107213).

³² Ķīnis U. Krimināllikuma 193. un 193.¹ panta piemērošanas teorētiskās un praktiskās problēmas. Jurista Vārds, 17.02.2015., Nr. 7, 21. lpp.

³³ Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 02.10.2014. lēmums lietā Nr. SKK-453/2014 (11210051613).

3. Ar datiem, kas dod iespēju nelikumīgi izmantot maksāšanas līdzekli, jāsaprot informācijas kopums, kas sava apjoma ziņā ir pietiekams, lai varētu izmantot konkrētu maksāšanas līdzekli. Atkarībā no maksāšanas līdzekļa veida šis nepieciešamais informācijas kopums apjoma ziņā var atšķirties (piemēram, lai noņemtu skaidru naudu bankomātā, izmantojot maksājuma karti, ir nepieciešams tikai PIN kods, savukārt, lai izmantotu internetbanku, nepieciešams cits datu apjoms, proti, pieslēgšanās vārds, piekļūšanas parole un kodu kartes numurs).
4. Gadījumos, kad tiek īstenota bezskaidras naudas maksāšanas līdzekļa izmantošana, datu, kas dod iespēju izmantot maksāšanas līdzekli, izmantošana nav jākvalificē kā patstāvīgs noziedzīgs nodarījums, jo tas ir vienots process, kas atbilst viena noziedzīga nodarījuma pazīmēm, proti, KL 193. panta otrajā daļā paredzētā nozieguma pazīmēm.